

Sílvia Canalda i Llobet

UNA TRAÇA INÈDITA DE PERE COSTA PER A SANTA COLOMA DE QUERALT CONTRIBUCIÓ AL CATÀLEG DE L'AUTOR*

El col·leccionisme privat, que molt tímidament torna a interessar-se a Catalunya pel dibuix i les arts gràfiques, ens ha permès conèixer una esplèndida traça per a un retaule que avui és a l'interior d'una residència barcelonina¹. La seva identificació no comporta cap dificultat atès que una inscripció (Fig. 1) al marge inferior assenyala el seu autor i destinació:

Idea per lo retaula major de la Iglesia de Sta Coloma de Caralt bisbat de Vich;

Ideada, y delineada geometrica per Pere Costa Escultor de Barna.

Som, doncs, davant d'un nou testimoni de la tasca desenvolupada per Pere Costa, escultor del Setcents, que les investigacions més recents albiren com un dels personatges fonamentals del canvi estilístic

que s'experimenta en la retaulística catalana al llindar del primer terç del segle XVIII.

La figura de Pere Costa (Vic, 1693-Berga, 1761) ja va atreure l'atenció d'alguns dels pioners de la historiografia artística espanyola. Agustín Ceán Bermúdez² l'emmarcava en el grup d'artistes àulics de l'efímera cort de l'arxiduc Carles d'Àustria a Barcelona, compartint l'experiència amb el pintor Antoni Viladomat. César Martinell³ el destacava com el primer català que va assolir la titulació d'acadèmic de mèrit per la Real Academia de las Tres Nobles Artes de San Fernando, el 20 de gener de 1754. D'aleshores ençà, l'interès envers l'escultura catalana de l'època del barroc ha anat a més⁴. Tot i que encara falten moltes recerques monogràfiques, l'escultor Pere Costa està essent objecte d'una sistemàtica investigació per part de Carles

* Aquest article s'inscriu en la línia de recerca «Clasicismo y academicismo en el arte catalán 1750-1808. Dependencias e invariantes en relación con España y los centros de París y Roma», dirigida pel Dr. Joan-Ramon Triadó, al Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Barcelona, i finançada pel Ministeri d'Educació i Cultura. Programa Sectorial de Promoció General del Coneixement. PB97-0863.

¹ La peça mesura, en les seves dimensions màximes, 850 x 450 mm i és formada per dos fulls de paper de fil verjurat. El seu estat de conservació és força bo, malgrat no haver estat mai restaurada.

² CEÁN BERMÚDEZ, Agustín: *Diccionario histórico de los más ilustres profesores de Bellas Artes en España*, Vol. I, Madrid, Real Academia de Bellas Artes de España, 1800, p. 365-366.

³ MARTINELL, César: «El Barroc acadèmic (1731-1810)» dins *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya*, Vol. III, Barcelona, Alpha, 1963.

⁴ D'entre altres, es podrien destacar les investigacions doctorals de: PÉREZ SANTAMARÍA, Aurora: *Escultura barroca a Catalunya. Els tallers de Barcelona i Vic (1680-1730)*, Lleida, Pous i Pagès, 1988; ROIG I TORRENTÓ, Assumpta: *Iconografia del retaule a Catalunya (1675-1725)*, Barcelona, Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1992; BOSCH I BALLBONA, Joan: *Els Agustí Pujol i l'escultura a la Catalunya del seu temps*, Barcelona, Universitat de Barcelona (inèdita), i la darrera síntesi realitzada per TRIADÓ TUR, Joan-Ramon: «Escultura moderna» dins *Art de Catalunya. Ars Cataloniae*, vol. 7,

Fig. 1: Pere Costa, traça per al retaule major de l'església parroquial de Santa Coloma de Queralt, vers 1745, Barcelona, Col·lecció particular.

Dorico, a partir d'un exhaustiu buidat documental. Gràcies a la seva recerca, avui no només coneixem els projectes de caràcter més arquitectònic de Pere Costa, com la façana i plaça porticada de l'església barcelonina de Sant Agustí Nou a Barcelona, el frontis de la catedral de Girona o la reforma del presbiteri de la Seu gironina, sinó que també li podem atribuir altres dissenys per a retaules, com un dedicat a sant Felip Neri⁵, el de la Pietat de Vic⁶ o el de l'església barcelonina de Santa Marta⁷.

La traça, previsió gràfica del treball que s'havia de fer, acomplia una funció informativa, tant per a l'autor com per al client, d'allò que havia estat acordat, preferentment a través d'un contracte escrit davant de notari. A la Catalunya del Set-cents, la seva realització no era privativa de cap sector professional. És per tot això que n'existeixen de molts tipus. Bonaventura Bassegoda, l'any 1989, bastí un primer catàleg de traces de retaules conservades al Principat, en el que aplegà 83 exemplars repartits entre col·leccions particulars i centres públics⁸. Quan es consulta aquest estudi s'observen diferents graus de descripció de l'objecte projectat. En algunes ocasions només es dissenya l'estructura arquitectònica i el tema, en relleus o figures, s'indica per mitjà de l'escriptura; en altres, sobretot en el cas de composicions simètriques, es dibuixa únicament una meitat, l'esquerra o la dreta, i l'altra es manté en blanc. N'hi ha que són només un ràpid apunt a ploma de la composició, mentre que d'al-

tres mostren una ferma voluntat pictòrica i escenogràfica davant el motiu en qüestió.

El projecte que presentem, com d'altres que avui s'atribueixen a l'autor, es caracteritza per la seva qualitat artística. El domini de la tècnica del dibuix permet a Pere Costa imaginar la monumentalitat del futur retaule en tres dimensions, a través del traç de la ploma. En retalla la silueta sobre un fons monocrom d'aiguatinta negra i centra l'atenció a definir els elements que el componen i a plasmar la incidència de la llum en cadascun d'ells, mitjançant les gradacions tonals d'una aiguada grisa. S'observa, per part de l'escultor, una gran cura pel resultat final de la peça, tot i la seva missió utilitària, ja que algunes traces, amb la perfecció del traç i bellesa del color, podien esdevenir un reclam per tal d'obtenir el vistiplau del promotor de l'obra.

De la lectura formal del retaule figurat, i de la seva comparació amb altres obres de l'autor⁹, es pot desprendre una datació aproximada, així com també referències sobre el seu sistema de finançament.

L'evolució estructural del retaule durant l'època del barroc permet definir el nostre exemplar com un retaule arquitectònic de concepció unitària¹⁰. Tots els elements que configuren un retaule, receptacles litúrgics, figures i motius ornamentals, queden subordinats al predomini del vessant arquitectònic, sense disfresses decoratives, atorgant al conjunt una solució de gran monumentalitat. La seva divisió re-

Escultura moderna i contemporània, Barcelona, L'isard, 1999, p. 10-127.

⁵ Es coneix únicament a través de la fotografia publicada al catàleg de l'Associació Artístico Arqueològica Barcelonesa de l'any 1883. Carles Dorico atribueix l'obra a Pere Costa i aventura que pogués ser un primer projecte per al retaule major de l'església de l'Oratori de Sant Felip Neri a Barcelona (DORICO I ALUJAS, Carles: «El retaule major de Sant Sever i la darrera estada de Pere Costa a Barcelona (1754-1757)», in *LOCVS AMOENVS*, 3, 1997, p. 123-145).

⁶ DORICO I ALUJAS, Carles: «Una traça de Pere Costa per al retaule major de l'església de la Pietat de Vic», in *AUSA*, XVIII, 142, 1999, p. 341-363.

⁷ L'església, emplaçada al carrer la Riera de Sant Joan, es va veure afectada per l'obertura de la Via Laietana. Fou enderrocada l'any 1909, però la portada, projectada per Miquel Bover i esculpida per Carles Grau entre els anys 1737 i

1747, fou reconstruïda dins del recinte de l'Hospital de Sant Pau de l'Avinguda de Sant Antoni M. Claret l'any 1911.

⁸ BASSEGODA I HUGAS, Bonaventura: «Les traces de retaules barrocs. Proposta per a un primer catàleg», in *El barroc català. Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*. Barcelona, 1989, p. 187-264.

⁹ La traça de Pere Costa més similar al nostre exemplar és la del retaule de l'església de Santa Marta. Com sovint s'han establert paral·lelismes entre ells, hem considerat oportú adjuntar-ne la reproducció fotogràfica. L'original se serveix a la Biblioteca de Catalunya, juntament amb un dibuix de la seva planta.

¹⁰ El primer a acotar l'evolució del retaule català amb aquests termes fou César MARTINELL a la seva obra *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya*, Barcelona, Alpha, 1959-1963, 3 vol.

ticular en cossos horitzontals i carrers verticals, des de la baixa Edat Mitjana, és substituïda per una fórmula sintètica, de basament, cos i àtic, que duu l'atenció de l'espectador vers el centre del retaule, on figuren els estris necessaris per al ritus i el titular de la devoció, i després la impulsa cap a dalt, en un clar sentit ascensional. El retaule deixa de ser didàctic, amb profusió d'escenes narratives en pintura o relleu, per ser triomfalista, amb la presentació escenogràfica d'imatges que tothom coneix i ningú no qüestiona.

La focalització compositiva i la simplificació ornamental en la producció retaulística catalana són característiques de les dècades centrals del segle XVIII. Pere Costa participa d'aquesta tendència, tot i que s'allunya de la fórmula que havia donat èxit al seu pare¹¹, a partir de regentar el propi taller. El primer retaule d'estructura arquitectònica i concepció unitària del qual en tenim notícia fou el del convent de Jonqueres a Barcelona, realitzat entre 1721 i 1723¹². Mantingué aquesta solució compositiva fins a les darreres obres, com el retaule de la parroquial de Santa Eulàlia de Berga (1757-1761), donada la repercussió que aquesta tipologia tingué a Catalunya.

El retaule dissenyat per a Santa Coloma de Queralt està format, horitzontalment, per un banc elevat, un sol cos amb predel·la i un cimaci, el darrer de gairebé la mateixa alçària que la part central. Tots els elements presenten una determinada ordenació per tal que sobresurti l'eix central, on es troben la mesa d'altar, el manifestador i el titular de l'advocació, mantenint però l'amplada assenyalada per cadascun dels registres horitzontals. Unes escales, que disminueixen d'amplada a mesura que s'aproximen al retaule, condueixen fins a la mesa d'altar, situada al centre del basament, on el tracista ofereix dues possibles solucions ornamentals per al seu

frontis: a l'esquerra, una motllura quadrangular a la secció còncaua i una sanefa vegetal al bordó convex, i a la dreta, una decoració conjunta a base de rocalla. A banda i banda de l'altar, el basament s'articula de manera tripartida: sòcol, cos i cornisa. La part central està decorada per plafons amb motius vegetals estilitzats i entrelaçats, alguns dels quals emmarquen l'escut de la vila de Santa Coloma. La cornisa que remata el bancal està constituïda per dos registres, una escòcia decorada amb fulles d'acant molt estilitzades i un bordó amb decoració també vegetal, però de relació horitzontal. Els mateixos motius, i amb igual disposició, veiem a la traça del retaule de l'església barcelonina de Santa Marta (Fig. 2).

Els dos registres superiors s'articulen a mode d'arc triomfal. El cos principal remet també a una fórmula tripartida. La predel·la aconsegueix únicament una funció de sosteniment. Articulada per compartiments amb relleus vegetals, d'ells arrenquen les mènsules on es recolzen les quatre escultures del registre. D'esquerra a dreta, les podem identificar gràcies als seus atributs. Sant Esteve, jove i imberbe, vesteix la túnica curta de diaca i porta el palmó de màrtir a la mà esquerra i un llibre amb les pedres del seu martiri damunt a la dreta. Santa Caterina d'Alexandria va coronada i ricament abillada, amb el palmó a la mà i una roda amb punxes als peus. Sant Joan Baptista vesteix túnica atemporal, porta el bastó amb el filacteri i l'acompanya l'anyell. Finalment, es reconeix sant Josep amb la vara florida i el nen Jesús als braços.

El cos principal és articulad per sis columnes, que alhora recolzen l'entaulament superior. L'escultor obvia la solució salomònica i retorna a la columna de fust recte, decorada en el terç inferior per motius vegetals entrelaçats i en el superior per una garlanda de caiguda vertical, coronada per un capitell compost. La mateixa solució veiem a la traça de l'església de Santa Marta. De fet, Pere Costa

¹¹ Pau Costa (Vic, 1663-Cadaqués, 1726) és un dels màxims representants de la retaulística formalment barroca a Catalunya. Entre les seves obres cal destacar els testimonis més representatius d'aquesta tendència, com els retaules ma-

jors d'Arenys de Mar o Cadaqués.

¹² Aquest retaule fou traslladat a l'església parroquial de Gelida i es conserven fotografies anteriors a la seva destrucció el 1936.

treballa sovint amb un mateix tipus de columna en la qual introdueix petites variants. A vegades manté la decoració vegetal de la part inferior, però els dos terços superiors del fust els decora amb tiges de recorregut helicoidal. Les columnes semblen avançar vers l'espectador al centre del retaule, per tal de poder contenir la imatge titular al seu interior. Tanmateix, la desconeixença del dibuix de la planta i les imprecisions de l'escultor amb la perspectiva dificulten la comprensió del moviment del retaule, amb els seus entrants i sortints.

El cimaci és constituït per dues pilastres que sostenen un frontó semicircular. Al centre figura un escut, sostingut per àngels tenents i embolcallat per llaçades. Tot l'àtic és decorat per motius ornamentals i figuratius. Dues volutes, paral·leles a les pilastres, són rematades per gerres, on descansen les garlandes que sostenen uns àngels ajaguts al frontó. Tres escultures el rematen: als costats, sant Francesc de Paula a l'esquerra¹³ i sant Francesc d'Assís a la dreta¹⁴; i al cim, una alegoria de la Fe, que subjecta un calze amb l'eucaristia a la mà dreta i una creu a l'esquerra. Si comparem la representació gràfica de la Fe amb la Caritat esculpida que Pere Costa va dissenyar i realitzar per a la portada de capella de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona¹⁵, identificarem el seu estil com el característic de l'escultor. Les seves figures transmeten sempre moviment, com es constata en la utilització de la postura del *contraposto*, en el gest obert dels braços o en la roba agitada.

Tota l'estructura del retaule ressalta l'eix central, on es troba el titular de l'advocació i els estris litúrgics.

¹³ El fundador de la congregació dels Mínims es pot reconèixer per la seva edat avançada, hàbit negre, escapulari curt i cordó acabat en borla, bastó corbat i la paraula *charitas* al pit, a l'interior d'un disc.

¹⁴ Francesc d'Assís vesteix el saial amb cogulla característic de l'orde mendicant, amb el cordó de tres nusos, i mira entredit el Crist crucificat que sosté a les mans.

¹⁵ MADURELL I MARIMON, Josep M: «Obras hospitalarias barcelonesas», in *Cuadernos de Arqueología e Historia de la ciudad*, Vol. XII, Barcelona, 1968, p. 33-49.

Fig. 2: Pere Costa, traça per al retaule major de l'església barcelonina de Santa Marta, 1756, Barcelona, Biblioteca de Catalunya.

gics. Cinc grades enllacen la mesa d'altar amb el tabernacle. La presència d'aquest element simbòlic és molt característica de la retaulística catalana, tal com apunta J. J. Martín González en estudis compiladors sobre el retaule espanyol a l'època del barroc¹⁶. Pere Costa sovint recorre a aquesta determinada associació de la mesa d'altar amb el tabernacle i la imatge titular, com si es tractés d'un cos exempt. Així ho veiem, per exemple, al retaule major de l'església barcelonina de Sant Sever o a les traces per als retaules de Santa Clara i la Pietat de Vic. Damunt les grades, decorades amb estilitzacions vegetals, descansa el tabernacle o manifestador, receptacle destinat a l'exposició i adoració del Santíssim Sagrament. De perfil sinuós i ordenació simètrica, respon també a la tipologia més emprada per l'autor, de secció ovalada i tancament frontal. Una peanya de formes bulboses, que arrenca del manifestador, sosté el titular del retaule. A la nostra traça, aquest es troba a l'interior d'una urna, de perfil troncopiramidal invertit, rematada per una corona i una creu llatina trevolada.

Un dibuix a llapis mostra al seu interior un bust femení damunt d'una base rectangular. Aquesta tipologia escultòrica respon habitualment a un tipus de reliquiari, molt freqüent als territoris de la Corona d'Aragó a partir de la baixa Edat Mitjana, reservat a l'exposició de relíquies pertinents a la part del cos que es representa¹⁷. La parròquia de

¹⁶ MARTÍN GONZÁLEZ, Juan José: «Avance de una tipología del retablo barroco», in *Imafronte*, núm. 3-4-5. Universidad de Murcia, 1987-1988-1989, p. 11-155, i MARTÍN GONZÁLEZ, Juan José: *El retablo barroco en España*, Madrid, Alpuerto, 1993, p. 6.

¹⁷ DALMASES, Núria de, i GIRALT-MIRACLE, Daniel: *Argenters i joiers de Catalunya, l'etapa gremial*, Barcelona, Destino, 1985; DALMASES, Núria de: *Orfebreria catalana medieval: Barcelona, 1300-1500 (Aproximació a l'estudi)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1992, 2 vol., i BRACONS I CLAPÉS, Josep: «Les arts resplendents: Decoració, luxe i ornament a l'edat mitjana i al món modern», in *Art de Catalunya. Ars Cataloniae*, vol. 11, *Arts decoratives, industrials i aplicades*, Barcelona, L'isard, 2000, p. 110-112.

¹⁸ Segons la llegenda, Coloma era una jove i rica donzella aragonesa que es traslladà, després de la seva conversió, a la localitat francesa de Sens, atreta per la comunitat cristiana que allà

Santa Coloma posseeix una relíquia de la mandíbula de la santa del mateix nom, que fou traslladada des de la ciutat de Sens per Vicenç Ferrer l'any 1409. Així doncs, aquesta traça per al retaule major de l'església de Santa Coloma de Queralt és dedicada a la relíquia d'aquesta santa, patrona tradicional de la població¹⁸.

Un aspecte que crida força l'atenció és el detallisme amb què l'autor concreta els escuts d'armes que figuren a la traça, característica que el dibuix comparteix amb altres projectes del mateix autor, per exemple el de l'església barcelonina de Santa Marta. Certament, l'heràldica sembla ser una preocupació constant en la producció gràfica i retaulística de Costa, fet que es confirma quan es coneix l'interès teòric que l'autor tenia envers aquesta disciplina històrica. A la Biblioteca de Catalunya es conserva un armorial escrit i dibuixat pel propi escultor intítulat:

*Nobiliario catalan/ Contiene las armas de mv/=chas familias de nobles, y ca/=valleros de Catalvña,/ recoxidas y ordenadas/ por / don Pedro Costa, académico de mérito de la Real Academia de San Fernando de Madrid de las Tres/Nobles Artes de Pintvra, Escvltvra y Arquitectvra*¹⁹.

Entre les pàgines d'aquest bell còdex, trobem els dos escuts que figuren a la nostra traça. El caràcter parlant i l'actual escut de la població ja permetien aventurar que l'emplaçat al basament fos el de la

residia. L'emperador Aurelià feu martiritzar tots els cristians excepte a Coloma, de qui esperava, per la seva condició nobiliària i promeses particulars, que se'n penedís. No va atendre els desigs de l'emperador i aquest l'envià al calabós d'un amfiteatre on la lliurà a un llibertí. Una ossa la protegi d'aquest home i dels soldats d'Aurelià. Aleshores l'emperador va ordenar calar foc a la presó i una pluja miraculosa apagà l'incendi. Finalment, després de l'anunci diví, fou decapitada als afores de la ciutat de Sens el 31 de desembre de l'any 274. Les seves relíquies, dipositades a l'abadia de Sainte-Colombe, van ser profanades pel hugonots al segle XVI. Els seus atributs més característics són una ossa encadenada i una ploma de paó. REAU, Louis: *Iconographie de l'Art Chrétien. Tm. III. Iconographie des saints*, Vol. 1, Paris, P.U.F., 1958, p. 331; S.A.: «Història i llegenda de santa Coloma», in *La Segarra* [Santa Coloma de Queralt], any 5, núm. 52, desembre 1983, p. 8.

¹⁹ Consisteix en un recull dels escuts d'armes de les institucions, poblacions i famílies més significatives de Catalunya, on la

vila. Pere Costa el recull a la seva obra literària²⁰, i les seves representacions, la del projecte i la de l'armorial, poden ser considerades el testimoni gràfic més antic conservat de l'escut de Santa Coloma de Queralt. Un lloc més preeminent ocupa el segon, al centre de l'àtic, espai normalment reservat a una imatge religiosa. No hi ha dubte que es tracta de l'escut dels comtes de Queralt²¹, senyors del castell de Queralt i de la vila de Santa Coloma, tal com els recull Pere Costa al seu nobiliari²². Cal, doncs, suposar que algun membre d'aquest llinatge intervingué, directament o indirecta, en el finançament de l'obra del retaule major de la parroquial, tant pel seu domini jurisdiccional com per la rellevància del seu escut al dibuix.

Un cop descrita la traça, des del punt de vista estructural, iconogràfic i heràldic, podem afirmar que l'obra de Pere Costa més pròxima a la nostra és el retaule major de l'església mercedària de Sant Ramon del Portell, que avui només coneixem per fotografies anteriors al 1936. Josep M. Madurell²³ exhumà un primer contracte, de l'any 1738, on Pere Costa figurava únicament com l'artífex de les escultures; ara sabem que l'artista vigatà, juntament amb el fuster barceloní Antoni Rodés, fou també el responsable de l'arquitectura del retaule i que va

informació gràfica va acompanyada de notícies històriques d'aquestes. El seu objectiu, com s'assenyala al pròleg, és transmetre amb exactitud les lleis i regles del blasó, poc conegudes a Espanya. Al frontispici no figura cap datació per al nobiliari, però a l'interior sovintegen les referències a la dècada dels cinquanta i l'autor es presenta com a acadèmic de San Fernando, titulació que obtingué l'any 1754. Tot i així, cal considerar aquest treball de recerca històrica com inacabat, ja que existeixen algunes entrades sense acabar, amb l'escut i el nom però sense la descripció literària. Per a l'explicació tècnica del manuscrit consulteu MASSÓ I TORRENS, J., i RUBIÓ I BALAGUER, J.: *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya*, Vol. 1, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1989, p. 302-303.

²⁰ COSTA, Pere: *Nobiliario catalan...*, Vol. II, Biblioteca de Catalunya, secció de manuscrits, MS-153, p. 56.

²¹ Les armes dels Queralt són un lleopard lleonat armat de negre sobre camper de gules amb corona comtal (FLUVIÀ, Armand de: *Diccionari general d'Heràldica*, Barcelona, Edhasa, 1982).

²² COSTA, Pere: *Nobiliario catalán...*, *Op. cit.* Vol. 1, núm.

ser finalitzat el 1742²⁴. Les similituds entre ambdós retaules són força evidents, circumstància que permet establir per a la nostra traça una datació propera a l'obra del Portell, vers l'inici de la dècada dels quaranta.

Si vinculem aquest paràmetre cronològic amb la història de la parròquia de Santa Coloma trobem que, l'any 1731, es produí un incendi a l'església que afectà greument la capçalera, amb la crema, entre d'altres, del retaule major²⁵. Les autoritats eclesiàstiques i civils reaccionaren molt ràpidament per tal de rehabilitar el temple. S'emblanquinà l'interior de l'església, s'arranjaren els arcs del presbiteri, es tapiaren les finestres i s'encarregà una nova clau de volta; però la pèrdua del retaule major només es pogué resoldre amb el trasllat fins al presbiteri de l'antic retaule de la capella del Corpus Christi²⁶.

La nostra traça il·lustra, per una banda, que va existir la ferma voluntat de construir de bell nou el retaule major, després de l'incendi. Per l'altra, la troballa del document gràfic concorda amb les dades documentals exhumades recentment²⁷. Pere Costa va crear per a la vila de Santa Coloma un petit retaule l'any 1737, d'advocació i emplaçament desconeguts. A l'inici de la dècada dels quaranta es va

316, p. 114.

²³ MADURELL I MARIMON, Josep M.: «La capilla de San Ramón Nonat del castillo de Cardona y el retablo mayor del santuario de Portell», in *Analecta Sacra Tarraconensia*, Vol. XXXVIII, Barcelona, 1965, p. 281-307.

²⁴ DORICO I ALUJAS, C.: *Op. cit.*, 1997, p. 126.

²⁵ Les escultures del retaule major havien estat realitzades per Josep Tramulles vers 1636 (VICENTE IBÁÑEZ, Joaquim: «L'escultor Josep Tramulles a Santa Coloma de Queralt», in *Recull* [Santa Coloma de Queralt, Associació Cultural Baixa Segarra], núm. 4, 1996, p. 191-206.

²⁶ SEGURA I VALLS, Joan: *Història de Santa Coloma de Queralt*. 3a ed. Santa Coloma de Queralt, Ajuntament, 1984, p. 293-296; SEGURA I VALLS, J.: *Restauració de l'Església Parroquial (1897-1898), Facsimil amb motiu del 150è Aniversari del naixement de Mossèn Joan Segura i Valls (1844-1909)*, Santa Coloma de Queralt, 1994.

²⁷ DORICO I ALUJAS, C.: «Dues obres de l'escultor Pere Costa a Santa Coloma de Queralt», in *Recull* [Santa Coloma de Queralt, Associació Cultural Baixa Segarra],

formar una comissió per tal d'endegar i gestionar el projecte de construcció del retaule major de l'església parroquial. Els comissionats pensaren en l'escultor vigatà, possiblement a causa de la proximitat temporal de l'obra anterior i geogràfica del seu taller, instal·lat a Cervera. Al llibre de comptes de l'església consta un pagament efectuat a Pere Costa entre el 21 de març de 1744 i el mes de febrer de 1745, per a la traça del nou retaule²⁸. Paral·lelament es van recaptar més de 900 lliures per a l'execució del retaule, però la quantitat ja resultava insuficient en funció de la proposta de Pere Costa. Carles Dorico recull la darrera temptativa d'un dels comissionats de traslladar-se fins a Barcelona a fi de sol·licitar la contribució econòmica del comte de Santa Coloma²⁹.

És molt possible que la traça que ara presentem estigui relacionada amb la temptativa comentada de cercar finançament a la ciutat comtal per a la construcció del retaule. El predomini evident de l'escut dels Queralt i el preciosisme del dibuix corroboren la hipòtesi que anés dirigida a Joan I de Queralt per tal de convèncer-lo que intervingués econòmicament en el projecte. Fos quin fos el resultat de l'entrevista amb el comte de Santa Coloma, el retaule major dissenyat per Pere Costa no prosperà i la seva proposta gràfica romangué inèdita fins avui.

núm. 4, 1996, p. 67-73.

²⁸ El pagament localitzat als llibres de comptes, per la quantitat de vint lliures, és molt possible que no correspongui a la remuneració concreta de la nostra traça. Si comparem aquesta xifra amb l'assignació que Pere Costa rebia per projectes similars, amb idèntiques qualitats pictòriques, apreciarem que és força inferior. Així, per exemple, per la traça del retaule major de l'església de Santa Marta li van ser assignades 42 lliures, i per la del retaule de l'església barcelonina de Sant Agustí Nou, sense localitzar, 61 lliures i 12 sous.

²⁹ Els senyors de Santa Coloma de Queralt residien de manera estable a la ciutat comtal des del segle XVI, en un palau emplaçat on avui hi ha la plaça de Medinaceli. Si la traça es pot datar vers 1745, l'aleshores comte de Santa Coloma era Joan I de Queralt i de Xanmar Reart i d'Icart, 1720-1756 (CARRERAS TARRAGÓ, Josep M.: «Els senyors de Santa Coloma» in *Recull* [Santa Coloma de Queralt: Associació Cultural Baixa Segarra], núm. 4, 1996, p. 37-46).

³⁰ Són nombroses les esglésies catalanes que durant els

Tot i així, es van recaptar unes mil lliures per a aquest propòsit. Quan una empresa com aquesta fracassava era habitual que la quantitat recollida es destinés a una intervenció relacionada amb l'objectiu primigeni. Aquests casos solien resoldre's amb l'encàrrec d'un retaule en perspectiva de figuració pictòrica³⁰. A Santa Coloma s'optà per continuar amb l'altar de l'antiga capella del Corpus Christi. Tanmateix, hi ha un aspecte que ens ha sorprès des del mateix moment de la localització de la traça, el fet que el titular del retaule fos el bust-reliquiari de Santa Coloma. A la sagristia de l'església, es conserva avui un reliquier que és posterior al disseny de la traça per Pere Costa. Es tracta d'una obra de l'argenter reusenc Josep Albarado³¹, on es combina l'escultura policromada amb l'orfebria, que Martínez Subias data del darrer terç del segle XVIII³². Ens interessa destacar que el treball de l'argenter va estar condicionat per una talla prèvia de fusta, que recobrí parcialment amb una planxa d'argent fins a l'alçada de la gola. Abans de l'elaboració d'aquest reliquiari es tenen escasses notícies sobre l'emplaçament exacte de les relíquies. Dades documentals indirectes³³ permeten saber que, durant el primer terç del segle XVII, es guardaven en un armari rera l'altar major. Les referències són anteriors a la construcció del retaule major de Josep Tramulles,

segles XVII i XVIII optaren per aquests retaules fingits on l'arquitectura i les escultures eren substituïdes pel *trompe-l'oeil* de la pintura davant les limitacions econòmiques. Fins i tot Martín González, al seu estudi sobre el retaule espanyol durant el barroc, arriba a considerar aquestes obres com a tipologia formal de retaule (MARTÍN GONZÁLEZ, J. J.: *Op. cit.*, 1993, p. 15).

³¹ Josep Albarado González († 1778) és documentat com a argenter a Barcelona a partir de 1769 i va ser un dels fundadors del Col·legi d'Argenters de Reus (VILASEVA BORRÀS DE PALLEJÀ, Lluïsa: *El Reial Col·legi d'Argenters de Reus i els seus antecedents*, Reus, Edicions Rosa de Reus i Associació de Estudios Reusenses, 1970, p. 205 i 211).

³² MARTÍNEZ SUBÍAS, Antonio: «Bust-reliquiari de Santa Coloma», in *Millenium. Història i Art de l'Església catalana. Barcelona del 3 de maig al 25 de juny de 1989*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, núm. 457, 1989.

³³ Les visites pastorals exhumades per Joaquim Vicente en motiu de la presència de Josep Tramulles a Santa Coloma

però donen a conèixer la localització primitiva de les relíquies i l'existència d'un primer receptacle per a aquestes. Desconeixem si les relíquies eren a l'interior del temple la nit de l'incendi del 1731. En tot cas, van estar molt presents en la concepció que del retaule féu Pere Costa i creiem que no és gaire arriscat relacionar l'actual reliquiari de Josep Albarado amb el projecte, iniciat a la dècada dels quaranta, de construir un nou altar major per a la parroquial. Al pit del bust-reliquiari de Santa Coloma hi figura una cartel·la amb l'escut de la vila.

El singular objecte de devoció d'aquesta traça, el bust-reliquiari, i la planta de l'església de Santa Coloma, amb capelles radials, fan pensar que la solució formal més idònia per a l'altar major d'aquest temple és la del baldaquí. Martín González assenyalava que la funció d'aquesta tipologia és concentrar el culte d'una imatge o de l'eucaristia a l'interior d'un receptacle, amb la particularitat que permet la circulació del creient al seu voltant³⁴. A Santa Coloma de Queralt es donen les dues variants necessàries: un objecte de devoció polifacial i la possibilitat de contemplar-lo de manera radial. Precisament, Pere Costa fou el primer a formular una solució d'aquestes característiques a Catalunya.

Com explica A. Bonet Correa³⁵, l'aparició dels baldaquins en la retaulística barroca espanyola està molt relacionada amb la creació de cadafals efímers per a les exèquies. Pere Costa fou l'encarregat de dissenyar el túmul funeràri en honor de Felip V, que s'erigí a la universitat de Cervera l'any 1746 i que coneixem gràcies a un gravat d'Ignasi Valls³⁶. Es tracta d'un monument exempt de planta vuitavada, articulada per parelles de columnes i rematada per una al·legoria de la mort, al centre del qual s'alça la imatge simbòlica del monarca. L'escultor vigatà va proposar també un baldaquí per a la refor-

(VICENTE IBÁÑEZ, J.: *Op. cit.*, p. 201, nota 36).

³⁴ MARTÍN GONZÁLEZ, J. J.: *Op. cit.*, 1993, p. 16.

³⁵ BONET CORREA, A.: «El túmulo de Felipe IV de Herrera Barnuevo y los retablos baldaquinos del barroco español», in *Archivo Español de Arte*, 1961, p. 285-296.

Fig. 3: Retaule major de l'església de Santa Coloma de Queralt, c. 1850-1860. Destruït el 1936. Imatge esteroscòpica de Josep Salvany del 1923, Barcelona, Biblioteca de Catalunya (negatiu núm. 715-8).

ma del presbiteri de la catedral de Girona a l'inici de la dècada dels cinquanta. L'objectiu era encabir el cor de la comunitat al presbiteri i que la imatge de culte seguís essent visible en tota l'església, incloent-hi les capelles radials del deambulatori. El

³⁶ Un exemplar es pot consultar al Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona. Una reproducció la trobem a TRIADÓ TUR, Joan-Ramon: «L'època del barroc, s. XVII-XVIII», in *Història de l'Art Català*, Vol. V, Barcelona, Edicions 62, p. 181-182.

projecte de Pere Costa no prosperà perquè des del capítol es donà prioritat a d'altres reformes³⁷. La cronologia d'aquestes obres ens permet apuntar la possibilitat que Pere Costa es plantejés la idoneïtat del baldaquí per primera vegada a Santa Coloma de Queralt. De fet, el retaule que il·lustra la traça es podria definir com un retaule-baldaquí. La vitrina amb el bust-reliquiari s'encabeix a l'interior d'un espai de planta quadrangular cobert amb una cúpula sobre petxines. El parament vertical del retaule ideat per Costa esdevé el marc escenogràfic, a mode d'arc de triomf, d'un monument exempt que arrenca del manifestador al qual es confereix únicament una visió frontal.

Finalment, entre els anys 1850 i 1860, es va construir un nou retaule major per a l'església parroquial de Santa Coloma de Queralt i, casualitat o no, s'optà per la solució del baldaquí. El coneixem gràcies a una imatge estereoscòpica inèdita de Josep Salvany del 1923³⁸ (Fig. 3), ja que el retaule es va cremar durant la guerra civil. Davant la capella central del presbiteri, un petit baldaquí, format per deu columnes d'ordre compost i un segment de cúpula amb l'anagrama de l'Ave Maria al cim, protegia una imatge escultòrica de Santa Coloma³⁹. Diversos elements de l'obra recorden l'estil de Pere Costa i dels primers baldaquins que es bastiren a Catalunya, com el de Deodat Casanovas a l'església barcelonina de Santa Maria del Mar. De moment, però, no es pot establir cap altra connexió que la influència dels models barrocs en obres religioses molt posteriors.

³⁷ BASSEGODA I HUGAS, Bonaventura: «Pere Costa i Casas. Projecte de reforma del presbiteri de la Seu de Girona» dins *Thesaurus/estudis. L'Art als bisbats de Catalunya 1000-1800*, Barcelona, Fundació Caixa de Pensions, 1985, p. 277.

³⁸ El fons fotogràfic de Josep Salvany es conserva íntegrament a la Biblioteca de Catalunya i pot ser consultat a l'àrea de reserva (ARMENGOL, Assumpta, i MARCO, Ricard: *Josep Salvany i Blanch. Fotografies, 1910-1926*, Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1992).

³⁹ Inicialment el baldaquí era presidit per una imatge de

Resumen

En este estudio se presenta un dibujo inédito de Pere Costa, conservado hoy en una colección particular. Se trata del proyecto de un retablo para el altar mayor de la iglesia parroquial de Santa Coloma de Queralt (Conca de Barberà, Tarragona), como indica una inscripción autógrafa al pie del mismo. El análisis estructural, iconográfico y heráldico del retablo fingido, que permite fijar su realización hacia 1745, va acompañado de reflexiones de carácter tipológico en función del espacio y de las necesidades culturales que la obra tenía que satisfacer, en el caso de haberse construido.

Abstract

This study presents an unknown of drawing by Pere Costa, now kept in a private collection. It represents a project for an altarpiece for the main altar in Santa Coloma de Queralt parish church (Conca de Barberà, Tarragona), as indicated by the autographic inscription at its base. The structural, iconographic and heraldic analysis of the simulated altarpiece allows us to date its creation around 1745. It is accompanied by typologic reflections based on the space and the cultural needs that the piece of work was supposed to meet, should it have ever been built.

l'Assumpta, patrona oficial de l'església de Santa Coloma de Queralt, obra de l'escultor Francesc Muns. L'any 1901 fou substituïda per l'escultura que reproduïx la fotografia: una representació de santa Coloma executada per Miquel Castellanas Escolà (CARRERAS TARRAGÓ, Josep M.: *Santa Coloma de Queralt. Guia monumental i històrica*, Santa Coloma de Queralt, Ajuntament i Associació Cultural Baixa Segarra, 1997). Les altres dues imatges, a banda i banda del baldaquí, corresponen a sant Magí, al costat esquerre, i sant Roc, al dret, patrons secundaris de la població.